

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ДЗ «ДНІПРОПЕТРОВСЬКА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ
МОЗ УКРАЇНИ»

КАФЕДРА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ **ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ**

Матеріали XXI науково-практичної конференції з міжнародною участю

Дніпро

2019

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ЛЕКСИКИ – КРИТЕРІЙ МОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ

У методиці викладання української мови з моменту її становлення значну увагу було приділено роботі над значенням і вживанням слів. Так, лексикологічні проблеми у різні часи досліджувалися Н.Пашковською, М. Пентилюк, О.Потебнею, Л.Симоненковою, І.Срезневським, К.Ушинським та ін. З'ясуємо насамперед сутність поняття «лексикологія». За словниковими джерелами, лексикологія – це «розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови, основний склад мови - лексику» [11, с. 28]; предметом вивчення лексикології є «проблема слова як основної одиниці мови, типи лексичних одиниць, структура словникового складу мови, функціонування лексичних одиниць, шляхи поповнення і розвитку словникового складу, лексика і позамовна дійсність» [9, с. 259].

Отже, лексикологія – багатоаспектна наука що вивчає природу і сутність слова, його виникнення і зміну, визначення значення слів та їх уживання, структуру словникового складу мови, шляхи його поповнення і т. ін. На відміну від фонетики і фонології, які вивчають однобічні одиниці, що мають тільки план вираження, лексикологія вивчає одиниці, які мають план вираження і план змісту. Крім того, лексикологія вивчає сталі словосполучення. Розрізняють лексикологію у вузькому й широкому значеннях. У вузькому значенні лексикологія – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови. У широкому – це загальне позначення всіх розділів, що вивчають слово. До лексикології в широкому розумінні слова належать такі науки: власне лексикологія, семасіологія, ономасіологія, фразеологія, ономастика, лексикографія. Нашу увагу привертає сутність поняття «слово» та його значення. Зауважимо, що ставлення вчених до наукового визначення слова є

неоднозначним – від повного заперечення самостійного наукового терміна «слово» до розмаїття його визначень. В одній із останніх статей мовознавець Л.Щерба писав: «Насправді, що таке слово? Вважаю, що в різних мовах це буде по-різному. Із цього, власне, виходить, що поняття «слово» взагалі не існує» [13, с. 175]. Відомий чеський мовознавець В.Скалічка, на відміну від Л.Щерби, радив не відмовлятися від поняття слова, але не визначати його. Дескриптивісти, наприклад, виділяють у мовній системі дві одиниці: фонему і морфему, а слово розглядають, як таке, що «охоплює всі конкретні зв'язки між висловлюванням і змістом» [1, с. 37].

Оскільки звукову оболонку і значення має не тільки слово, а й морфема, і словосполучення, виникає необхідність виокремлення «слова». Головна відмінність слова від морфеми полягає в його більшій самостійності, воно має позиційну автономність. На відміну від морфеми, слово здатне виконувати синтаксичну функцію – бути членом речення чи утворювати однослівне речення. Слово є неоднорідним за своєю структурою і функціями. Найважливішою функцією слова є номінативна. Лише за цією функцією слова поділяють на чотири типи: повнозначні, вказівні, службові, вигуківі. Серед повнозначних слів (іменників) розрізняють власні та загальні назви. Власні назви вивчаються спеціальною наукою ономастикою. Служать вони для виокремлення названого ними об'єкта з низки подібних. Серед них є ті, що називають імена людей (антропоніми); географічні назви (топоніми); назви зон космічного простору і сузір'їв (космоніми); клички тварин. Більшість мовознавців стверджують, що слово – найконкретніша мовна одиниця, бо мова – це передусім мова слів, а не форм чи звуків. Зауважимо, що спроби дати дефініцію слова не припиняються. Більшість учених не тільки визнають слово як самостійну одиницю мови, а й дають досить докладне його визначення.

Слова за спільністю значень об'єднані у групи чи мікросистеми. Кожне слово у своїй мікросистемі має певне місце, і його значення визначається цим місцем, оскільки семантичний зміст слова зумовлений відношеннями, які «формується в сітці протиставлень цього слова іншим словам цієї ж

мікросистеми» [8, с. 210]. Подекуди трапляються випадки, коли слово набуває нового значення і впливає на появу подібних значень у всіх інших семантично пов'язаних із ним слів мікросистеми, виникає паралелізм значень, а то і форм. Кожна мова має свою неповторну й унікальну лексико-семантичну систему, що відбиває національні традиції і національну психологію народу. Відтак, кожний мовець у процесі спілкування свідомо чи несвідомо враховує специфічні парадигматичні і синтагматичні зв'язки своєї мови, що закладені в його мовній свідомості.

Особу мовця, його розумовий розвиток, рівень можливостей, стан його загальної та мовної культури найповніше і найточніше репрезентує лексика. У лексиці, зокрема в активному словнику мовців, найвиразніше проявляються їхні вікові та індивідуальні особливості. Інколи одне слово, вжите у невідповідному контексті чи значенні, може скомпрометувати людину, як би добре вона не володіла іншими компонентами мови. Об'єктивність лексики як критерію мовлення, крім її кількісного складу, підвищується зі збільшенням точності та доречності вживання кожного слова, ознайомленням з найширшим діапазоном його значень і можливих сфер використання. Отже, основний змістовий, предметний бік мовлення. Методистів завжди цікавили прийоми словникової роботи. На думку більшості з них, словникова робота має бути підпорядкована вивченню граматики. Зміст такої роботи зводився до роботи над формою слова, над утворенням тієї чи іншої частини мови, вивчення суфіксів, закінчень, виділення у слові кореня, префікса, суфікса і складання основ, утворення нових форм, різні види диктантів, списування, вставляння слів у текст [5].

Учені О.Баскаков, В.Даниленко, Т.Кияк, І.Ковалик, А.Крижанівська відзначають зв'язок між словом і терміном, які входять до складу лексики. Субстанційно термін є словом. Загальноживане слово так само, як і термін, називає поняття. Слово виконує номінативну і прагматичну функції, а також комунікативну у складі речення. Терміну властиві всі ці функції, крім останньої, але в нього розвинулась і специфічна функція – дефінітивна, що

стала основною, оскільки термін є еквівалентом визначення певного поняття. Усі важливі риси терміна як мовної одиниці підпорядковані його дефінітивній функції. Звідси належність до певної терміносистеми, однозначність, мотивованість, лаконічність переважної більшості термінів. До того ж терміни позбавлені образності або образна основа зводиться в них до мінімуму набагато швидше, ніж у звичайних словах. І.Ковалик зазначав, що проблема нормалізації системи термінів включає поняття норми в системі термінів, нормативну точність, чіткість, системність термінології, нормативність лексичну, граматичну, словотвірну [7]. Ще І.Франко у своїй термінознавчій концепції зазначав, що термін повинен відповідати «духові» національної мови, тобто її фонетичним, дериватологічним, морфологічним та орфографічним нормам. Для всіх термінів як власне українських, так і запозичених, необхідним є «приноровлення до духу і звукових правил рідної мови» [12, с. 72]. Як бачимо, І.Франко обстоював, власне, критерій відповідності терміна мовній системі, мовній нормі.

На сучасному етапі розвитку української термінології важливим визнається також національний критерій нормативності, що допомагає максимально залучати ресурси насамперед рідної мови, тому він не може продуктивно використовуватися для встановлення нормативності того чи іншого терміна, особливо в поєднанні з іншими критеріями, зокрема системним, що допоможе усунути зайві варіанти.

Лінгвісти відзначають, що термін – це насамперед слово чи словосполучення, яке від нетерміна відрізняє здатність до «домінування спеціального поняття в сукупності (системі) понять, входження як лексичної одиниці в певну термінологію або терміносистему» [10, с. 141]. У зв'язку з цим у науковій літературі усталилася думка, що термінові на всіх рівнях мовної системи притаманні ті самі риси, що й нетерміну, тільки з певними особливостями. Зауважимо, що в лінгвістиці тривалий час уважалось, що термінами є тільки іменники, натомість дослідження В. Даниленко спростувало цю думку. Дослідниця довела, що в сучасних термінологіях як

терміни функціонують також прикметники, дієслова і навіть прислівники, хоча, звичайно, терміни-іменники переважають, що на думку вчених, пов'язане з їхньою здатністю називати предмет (виконувати номінативну функцію) [3, с. 48, 86].

До визначення терміна як феномена вдаються вчені різних галузей науки. Так, за Ф. де Соссюром, термін – це мовний знак, тобто мовна одиниця, що має означуване означення і означуваність. Від інших мовних знаків термін відрізняється тим, що його семантична екстензія визначається раніше відносно означуваного, а не самого означення. Можна не знати, що означає та чи інша мовна форма, але добре уявляти поняття, здогадатись, яка мовна форма його подає. Інша характерна риса терміна полягає в тому, що його означуване одержує дефініцію в ряді інших означуваних, що термін не можна розглядати ізольовано. Він завжди є частиною семантичного цілого, яким може бути наука, практична діяльність, техніка, але завжди – спеціальна галузь [14].

Термін і терміносистема – настільки взаємопов'язані поняття, що одне без одного не існують: не можна уявити собі терміносистему, що складається з одного терміна, як не можна визначити будь-який термін, не звертаючись до характеру і типології всіх поняттєвих зв'язків, яких він набуває в терміносистемі.

Учені (А.Ісаченко, Т.Канделаки, Д.Лотте та ін.) описують різні види термінів. Так, А.Ісаченко виокремлює терміни-назви і терміни-описи. До перших він відніс немотивовані, зазвичай однослівні, а до інших - мотивовані терміни-фрази. А.Ісаченко вважав багатослівні терміни згорнутими дефініціями і радив від них, по можливості, звільнитися. Зауважимо, що автор при цьому виявляв непослідовність. Назва не може бути протиставленою опису, оскільки всі терміни (і однослівні, і багатослівні) – суть назви предметів думки. Найбільш «термінологічними» А.Ісаченко вважав терміни іншомовні, не обтяжені асоціаціями своєї мови [5, с. 85-86].

Деякі мовознавці вважають, що виокремлюються два різновиди термінів: слова, які взято до термінології із загальнолітературної мови, і слова, утворені

як спеціальні найменування. У зв'язку з цим одні вчені підкреслюють, що терміни – це особливі слова (А.Суперанська, Н.Непийвода), інші – що терміни є словами в особливій функції (Г.Винокур, А.Крижанівська). На думку останніх, існує низка спільних ознак, що притаманні будь-якому терміну як лексичній одиниці спеціального, обмеженого функціонування, а саме: номінативність, наявність точної наукової дефініції, тенденція до моносемії в межах термінологічної системи певної галузі, відсутність експресивних значень, стилістична – нейтральність, системність, точність семантики, висока інформативність [2, 6].

Отже, термінологія будь-якої наукової галузі не обмежується списком термінів, а становить семіологічну систему понять, які відбивають певний науковий світогляд.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику. – М., 1959. – 486 с.
2. Головин Б.Н. Термин и слово// Термин и слово. – Горький, 1980. – С. 3 – 11.
3. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246с.
4. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови: навчальний посібник для пед. училищ. – К.: Вища школа, 1989. – 424 с.
5. Исаченко А. Термин-описание или термин-название? // Славянская лингвистична терминология. – София, 1962. – Т.1. – 466с.
6. Квитко И.С. Термин в научном документе. – Львов, 1976. – 127с.
7. Ковалик І.І. Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології у слов'янських мовах. //Наукові записки Львівського університету. Серія «Філологія». – Львів. 1969. – Вип.6. – С. 19-23.
8. Кочерган М.П. вступ до мовознавства. – К.: ВЦ «Академія», 2000. – 368 с.

10. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. - 683 с.
11. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
12. Розенталь Д., Теленкова М. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М.: Просвещение, 1976. – 543с.
13. Франко І.Я. Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер // Зібрання творів у 50-ти томах. К.: Наукова думка, 1981. – Т.29. – С. 51-76.
14. Щерба Л.В. Очередные проблемы языковедения. – Изв. ОЛЯ АН СССР, 1945. - №4-5. – с.173-179.
15. Rondeau G. Introduction a la terminologie. – Quebec. 1980. – 54 s.